

voor de Twentse jeugd de gelegenheid open moet blijven om de edelste en meest veelzijdige aller sporten — de natuursport — in de ruimste zin van het woord te kunnen blijven beoefenen. En heeft Twente — het land van de arbeid, het land der natuur — ook in algemeen Nederlands verband geen naam op te houden en roeping te vervullen als „oase” van rust, stilte en eenzaamheid in een wel zeer dicht

bevolkt land van asphalt, beton en lawaai. N.B.: Voor deze bijdrage is behalve van de hier beneden aangehaalde litteratuur gebruik gemaakt van excursie-rapporten in het bezit van de afd. Natuurbescherming en Landschap van het Staatsbosbeheer, onlangs voor een deel overgegaan in het R.I.V.O.N. (Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud).

Litteratuur:

1. Westhoff, V. en Van Dijk, J., Landschap en Plantengroei van Oost-Twente. *Natuur en Landschap* 1 (1946) p. 34—52.
2. Westhoff, V., Boekbespreking: Dr. Jac. P. Thijsse, *Natuurbescherming en Landschapsverzorging in Nederland*. *Natuur en Landschap* 1 (1946) p. 92—95.
3. Westhoff, V., Het onderzoek naar de verspreiding en de oecologie van zeldzame soorten van hogere planten. *Kruipnieuws* 19 (1957) p. 2—10.
4. Westhoff, V., De verarming van Flora en Vegetatie. *Vijftig jaar natuurbescherming in Nederland*, 2e druk (1956) p. 151—186.
5. Westhoff, V., Flora en Vegetatie in Overijssel; in: *Overijssel, Aspecten en Perspectieven* (1951) p. 15.
6. Westhoff, V., Enkele opmerkingen over de veranderingen in flora en vegetatie van Overijssel in de afgelopen 25 jaar; in: *Het Oversticht 1950. Winst en Verlies*.
7. Van Leeuwen, Chr. G., Het Blauwgrasland — Een verdwijnende levensgemeenschap. *Natuur en Landschap* 7 (1953/1954) p. 1—11.
8. *Rijkdommen in het Twentse Landschap*, onder redactie van Jaap van Dijk en Roelof de Wit. N. J. N.-uitgave, 32 pp.
9. Bernink, J. B., *Ons Dinkelland*, 3e dr. 1926.
10. Dingeldein, W. H., *Het Land van de Dinkel*, 2e dr. 1948.
11. Van Hooydonk, F., De Haaksbergervenen. *DeZwerver* 16 (1956) p. 84 en 85.
12. Keiser, J. W., Het Aamsveen. *D. L. N.* 59 (1956) p. 175 en 176.

DE VOGELS VAN DE PLASSEN BIJ DE NOORDBERG

B. J. HOOGERS.

Zoals in vele onzer uiterwaarden wordt er ook in de Rijnuiterswaarden tussen Renkum en Heelsum klei gewonnen voor de steenfabricage. Daardoor zijn in de loop der jaren een aantal plassen ontstaan, die thans ten dele begroeid zijn geraakt en onderlangs de Noordberg een fraai moerasland-schap met open water, velden van Riet, Lisdodde en Mattenbies en hoog opgaande

wilgen vormen, dat in het westen wordt begrensd door de uitmonding van de Heelsumse beek in de Rijn.

Een dergelijk gebied vormt, vooral in de winter en het vroege voorjaar een uitgezochte pleisterplaats voor de eenden. Behalve de gewone soorten, zoals Wilde eend, Kuifeend, Tafel- en Slobeend, Zomer- en Wintertaling, Smient, Pijlstaart,

Fig. 1. *Een van de middelste plassen.*
Foto J. Steenman.

Grote zaagbek en Nonnetje, werden hier af en toe of slechts een enkele maal waargenomen Toppereend, Krakeend, Bergeend en Grote zeeëend. De Brilduiker wordt de laatste jaren wat meer gezien. Kleine en Wilde zwaan kwamen vnl. in strenge winters, soms tezamen, voor. De laatste is niet gebonden aan zwemdiep water, maar zoekt ook graag zijn voedsel al wadend op ondergelopen weilanden.

De Bergeend, die hier slechts één maal werd signaleerd, broedde in 1953 in het gelijksoortig plassengebied „de Blauwe Kamer” aan de voet van de Grebbeberg, een unicum voor het binnenland. De negen jongen werden door de ouders over de weilanden naar de Rijn gevoerd.

Het terrein tussen Renkum en Heelsum kreeg bekendheid door een broedgeval van de Steltkluut in 1949, terwijl in dat zelfde jaar ook een paartje Oeverlopers er drie jongen groot bracht.

De IJsvogel werd hier uitsluitend buiten de broedtijd, van augustus tot diep in de winter gezien, helaas de laatste jaren

minder dan vroeger. Het is geen alledaagse waarneming het dier op de wijze van een Torenvalk te zien bidden, alvorens hij in het water duikt, om vervolgens, na het bovenkomen, het water nog enkele malen met de snavel te beroeren. Dit schijnt de IJsvogel gaarne te doen.

Groenpootruiter, Bosruiter, Witgatje en Oeverloper zijn geregelde gasten in voor- en najaar; de Zwarte ruiters waren dat vroeger ook, doch worden de laatste jaren slechts sporadisch waargenomen.

De Roodkeelduiker werd hier niet gezien, doch behoort zeker niet tot de onmogelijkheden, getuige de waarnemingen in de Blauwe Kamer aan de voet van de Grebbeberg in het voorjaar van 1955 en 1956.

Het terrein onder aan de Noordberg herbergt het Wouwaapje als broedvogel. In 1956 waren er vermoedelijk twee broedparen. In de eerste week van juli konden hun gedragingen zonder schuilhut op korte afstand worden bestudeerd. Als echte apen klommen zij soms de wilgen in om in het uiterste topje het terrein te overzien, een enkele keer in paalhouding. Het waren kostelijke momenten te zien hoe zij achter elkaar aanzaten, hoe zij al sluipend voedsel zochten, hoe zij visjes bemachtigden en daarna de snavel een aantal malen in het water doopten. Hoewel het Wouwaapje na de broedtijd en ook daarvoor minder wordt gezien, is het lang zo schuw niet als men wel meent. Dit laatste geldt ook voor de Waterral en het Porceleinhoen. Dit bleek o.a. in september 1952 bij de Blauwe Kamer, toen daar, door langdurige droogte, gedeelten droog kwamen te liggen. Men kon toen, zittend aan de waterkant, deze beide soorten van zeer nabij in hun gedragingen observeren. De Waterral mag voor het plassengebied aan de voet van de Noordberg wel als broedvogel worden beschouwd. De Roerdomp behoort in de na-

zomer tot de mogelijke gasten.

Van de fuutachtigen broedt hier thans alleen nog maar de Fuut zelf in twee à drie paren. De Dodaars is als broedvogel verdwenen, vermoedelijk tengevolge van de strenge winters, en men kan hem nu alleen nog maar in de herfst- en wintertijd zien onderduiken, waarbij men zich er ieder keer weer over verbaast, dat het dier zo lang onderblijft. Bij nauwkeurige observatie blijkt echter al gauw dat dit slechts schijn is en ziet men een heel klein gedeelte van de kop of soms alleen maar de snavel boven water uitsteken.

Een trouwe gast in het najaar is de Visarend en wat is een mooier gezicht dan het jagen boven de plassen van deze koning der vissers. Met de poten loodrecht omlaag en de vleugels wat omhoog staat hij te bidden, de zwarte polsvlekken op de witachtige onderzijde der vleugels komen goed uit en de prachtige witte kop schittert in de zon. Dan schiet hij in pijlsnelle duikvlucht, de machtige klauwen dreigend vooruit, omlaag om geheel onder water te verdwijnen. Kort daarna komt hij weer boven, schudt wat met de vleugels en met zijn vis in de poten vliegt hij weg naar een paal of een baken om zijn maaltijd te beginnen. Klein grut wordt in de vlucht met de poten naar de bek gebracht en ingeslikt. Snoek en Baars zijn voor hem niet veilig. Door onze visser bij uitstek een Baars afhandig te maken, bleek dat hij deze met de klauwen bij de kop had gegrepen. Liet de Visarend zijn prooi los dan deed hij geen moeite die weer op te zoeken. De jachtmethode van de Visarend is gericht op het verrassen van de prooi; een laag vliegende vogel zou een schaduw over het water doen glijden die de vissen zou kunnen afschrikken.

Van de sterns broedt op de plassen aan de Noordberg het Visdiefje in twee à drie paren. De Zwarte stern bevolkt de plassen

met ongeveer tien broedparen. Het bleek mij, dat hij met groot gemak aan het oppervlak zwemmende visjes weet te verschalken, hetgeen weer bewijst, dat de Zwarte stern niet uitsluitend insekteneter is.

Ter afsluiting laat ik een lijst van alle waargenomen vogelsoorten, met enkele bijzonderheden volgen. Hierin zijn ook enkele soorten opgenomen, die niet bij de Noordberg, maar wel bij de Blauwe Kamer zijn gezien. Dit wegens de gelijksoortigheid van beide gebieden.

Roodkeelduiker. Bij de Noordberg niet gezien, wel bij de papierfabriek bij Renkum (februari 1956) en bij de Blauwe Kamer (voorjaar 1955 en 1956).

Fuut. Geregelde broedvogel in 2 à 3 paren.

Kuifduiker. Op 13 november 1954 werd in de plassen bij de Noordberg een exemplaar gezien. Bij strenge winters nog al eens vrij geregeld een paar exemplaren in de Rijn. Een zomerwaarneming bij de Blauwe Kamer (tweede helft van augustus 1953).

Goorde fuut. Eén waarneming bekend, 24 mei 1954.

Dodaars. Zie de tekst.

Blauwe reiger. Geregeld het gehele jaar door te zien. De kolonie, in een dennenbos bij Doorwerth, ongeveer 33 nesten tellend, ligt niet ver uit de buurt.

Purperreiger. Waarnemingsdata vooral in september. Verschuilt zich graag in het riet.

Wouwaapje. Thans bekend als geregelde broedvogel. In 1956 2 broedparen.

Roerdomp. Geen broedvogel, maar wordt wel eens in de nazomer gezien.

Wilde eend. Algemeen, ook als broedvogel.

Wintertaling. Algemeen in de herfst en winter tot zelfs in mei. Op 28 maart 1954 60 exemplaren. Op 25 mei nog 1. Een paartje broedde er vermoedelijk in 1956.

Fig. 2. Oostelijke plas. Foto J. Steenman.

Zomertaling. Geregeld voorkomende broedvogel. Waarnemingen vanaf de derde week in maart tot in oktober (23 oktober 1954).

Krakeend. Op 4 april 1954 werden 2 ♂♂ en 1 ♀ waargenomen.

Smient. Kan begin september reeds verschijnen. Waarnemingen vooral in de wintermaanden tot in mei. Op 22 april 1956 nog 50 exemplaren. Op 9 mei 1954 nog 1 ♂. Hoogste aantal 150.

Pijlstaart. Waarnemingen vooral in maart en april. Op 20-3-1955 20 exemplaren.

Slobeend. Geregelde broedvogel in ± 5 à 10 paren.

Krooneend. Van de Noordberg niet bekend, maar waargenomen in de Grift in het voorjaar van 1947 en bij de Blauwe Kamer in het voorjaar van 1953 en op 2 juli 1953.

Toppereend. Bij strenge winters af en toe in de Rijn en daarna in de plassen. Op 19 februari 1956 op de rivier 4 exemplaren.

Kuifeend. Algemeen in de winter tot in mei. Aantal 50 tot 100. Een vermoedelijk

broedgeval in 1955. In juli van dat jaar werden 3 jonge Kuifeenden, al even groot als de ouders, hier gezien.

Tafeleend. Regelmatig voorkomend vanaf oktober tot in april. Op 8 juli 1956 werd nog een ♂ gezien. Meer dan 60 exemplaren kwamen gewoonlijk niet voor.

Brilduiker. Waarnemingsdata vooral in februari en maart. Een zomerwaarneming werd gedaan op 13 juni 1957 (♂).

Grote zee-eend. Een dood exemplaar werd gevonden in de tweede helft van december 1952.

Middelste zaagbek. In de Rijn en bij de Blauwe Kamer een enkele maal waargenomen.

Grote zaagbek. Geregelde wintergast. Op 13 mei 1956 nog 1 ♀. In de Rijn nog één zomerwaarneming bekend (4 juli 1947).

Nonnetje. Algemeen in de winter tot in mei. Een overzomerend ♀ in 1954.

Bergeend. Waarnemingen op 8 en 9 september 1956. Broedgeval in 1953 bij de Blauwe Kamer.

Kolgans. Slechts één waarneming van een paar pleisterende exemplaren in januari 1953.

Knobbelzwaan. Minder waargenomen dan de Kleine zwaan. Een late waarnemingsdatum van 1 exemplaar is 22 april 1956.

Wilde zwaan. In de strenge winter van 1947, maar ook in de buitengewoon koude februarimaand van 1956 waargenomen. Op 11 maart 1956 30 exemplaren, op 8 april nog 10.

Kleine zwaan. Bij strenge winters nog al eens waargenomen.

Buizerd. Geregelde gast in de winter.

Bruine kiekendief. Wordt in de zomermaanden hier geregeld gezien. Een prachtig schouwspel is het, om deze roofvogel op een zomeravond, wanneer talrijke Spreeuwen van heinde en ver hier komen slapen, letterlijk te zien ver-

dwijnen in de enorme spreeuwenwolken.
Visarend. Wanneer in dit terrein niet gewerkt wordt, dan kan men bijna zeker vanaf een dag of drie vóór de 31ste augustus tot in oktober of zelfs nog tot begin december (1953) deze prachtige vogel in actie zien. Volgens de bewaker waren er eens 3 exemplaren.

Torenvalk. Wordt het gehele jaar door af en toe gezien.

Patrijs. Geregeld voorkomende broedvogel.

Fazant. Enkele broedparen in de wilgenbosjes.

Kraanvogel. Bij de Blauwe Kamer werd in de tweede helft van augustus een wat gehavend exemplaar gezien.

Waterral. Geregeld te horen en vermoedelijk in een paar broedparen aanwezig.

Porseleinhoen. Op de trek (juli 1956) nog al eens in de avond te horen.

Klein waterhoen. In mei 1954 en ook in de maanden mei, juni en juli van 1956 hoorde ik 's avonds, maar soms ook later op de middag een luid kèk, kèk, kèk-krrrrrr! Dit geluid werd ook elders in de uiterwaarden vernomen. Later in de tijd, in juli, was die triller niet meer te horen en overheerste het kèk, kèk, kèk, afgewisseld door een waterralachtig gegil. Bij het besluipen van zo'n luid kèk-roepend exemplaar, dook dit onder water. Hoewel ik de vogel dus nooit goed te zien kreeg, meen ik wel met zekerheid te mogen aannemen, dat we hier met het Kleine waterhoen te doen hebben. Bij de Blauwe Kamer werd deze soort in het voorjaar van 1952 gezien.

Waterhoen. Geregeld voorkomende broedvogel, beduidend minder in aantal dan de Meerkoet.

Meerkoet. Algemeen als broedvogel in vermoedelijk meer dan 20 paren.

Scholekster. Wat voor de Kleine plevier gezegd wordt, geldt ook voor deze vogel,

die vroeger geregeld in enkele paren in het plassen gebied zelf broedde. Hij heeft nu vermoedelijk zijn broedgebied meer verlegd in de richting van kasteel Doorwerth. Hij wordt ieder jaar echter nog geregeld gezien. Zo werden op 20 juli 1956 nog 7 exemplaren geteld. Een zeer vroege waarneming is die in de tweede helft van januari 1953. Opmerkelijk is, dat Scholekster, Grutto, Wulp en Tureluur eerder in de uiterwaarden gezien worden, dan in terreinen, die ver daarvandaan liggen.

Kievit. Algemene broedvogel en graag in de nazomer in groepsverband op de slikkige gedeelten voorkomend.

Kleine plevier. Vroeger geregelde broedvogel, echter nooit meer dan twee paren. Door het verdwijnen van de zg. zandbanken (de putten zijn dieper geworden of met riet en biezengroei begroeid) kon deze interessante soort de laatste jaren niet meer als broedvogel worden genoteerd. Door het „dichten” van een mooi gebiedje bij de Blauwe Kamer zal hij hoogstwaarschijnlijk voor het Wageningse gebied als broedvogel geheel verdwijnen.

Watersnip. Geen broedvogel. Wordt wel geregeld in de nazomer waargenomen op de modderige gedeelten, vaak voedselzoekend. Op 26 augustus 1956 40 stuks.

Wulp. Op de slikgedeelten voedselzoekend waargenomen in de maanden juni, juli en augustus. Geen broedvogel.

Regenwulp. Vier overvliegende exemplaren in mei 1956.

Grutto. Op de weiden algemeen als broedvogel. Komt vaak in groepsverband in de nazomer naar de slikkige gedeelten. In de tweede helft van augustus zijn ze meestal vertrokken.

Witgatje. Waarnemingen in de maanden mei, juni, juli, augustus, september en

- oktober, altijd in 1 of 2 exemplaren.
- Bosruiter*. Wordt signaleerd in mei, juli en augustus, vooral wanneer door lage waterstand slikgedeelten vrij gekomen zijn.
- Oeverloper*. Met uitzondering van in juni, geregeld in verscheidene exemplaren van eind april tot ver in september. Broedgeval in 1949.
- Tureluur*. Geregeld voorkomende broedvogel.
- Zwarte ruiter*. Waarnemingen in de tweede helft van augustus en in oktober. Opmerkelijk is het, dat deze soort de laatste jaren hier en ook elders in Wageningen (Blauwe Kamer) veel minder wordt gezien. Misschien is hij nog meer op slikkige gedeelten aangewezen dan de andere ruiters.
- Groenpootruiter*. Waarnemingen in mei en van juli tot en met oktober. Op 3 september 1954 werden er 40 gezien bij de Blauwe Kamer, een zeldzaam groot aantal voor het binnenland. Gewoonlijk ligt het aantal beneden de tien.
- Bonte strandloper*. Sporadisch op de trek geconstateerd.
- Kemphaan*. Geen broedvogel. Waarnemingen in mei en april. Op 6 mei 1954 7 ♂♂.
- Steltkluut*. In 1949 waren er aanvankelijk 4. Eén paar broedde en bracht drie jongen groot. In 1950 was er weer een paartje aanwezig, maar dit verdween spoedig. Op 23 en 25 mei 1954 werd weer 1 exemplaar gezien.
- Mantelmeeuw*. Enkele waarnemingen in de winter.
- Stormmeeuw*. Waarnemingen van augustus tot in april van een paar tot slechts 1 exemplaar per keer.
- Kapmeeuw*. Geregeld het gehele jaar door te zien. Een uitzonderlijk groot aantal van ± 10.000 werd op 9-2-1955 bij Renkum waargenomen. Opmerkelijk is het, dat hun aantal het grootst is wanneer de uiterwaarden blank staan. Zij vinden dan een rijke buit in de verdrinken dieren, die boven komen drijven.
- Zwarte stern*. Geregeld voorkomende broedvogel in 7 à 10 paren. Op 26-8-1956 werden er nog 6 gezien, waaronder 5 jongen.
- Visjesdiefje*. Geregeld voorkomende broedvogel in 3 paren.
- Tortelduijf*. Geregelde broedvogel in de wilgenbosjes.
- Koekoek*. Geregeld te zien.
- Ijsvogel*. Waarnemingen vanaf augustus tot in het voorjaar. In 1956 niet meer waargenomen. De strenge februari-maand zal daar misschien debet aan geweest zijn.
- Oeverzwaluw*. Geregelde broedvogel, echter niet groot in aantal.
- Raaf*. Eén dubieuze waarneming op 8 september 1956. Ik had toen helaas geen kijker bij me, maar de grootte en de zeer forse snavel vielen op.
- Tapuit*. Behoort tot de sporadisch waargenomen trekkers in dit gebied.
- Grote karekiet*. Geregelde broedvogel in ± 3 paren.
- Kleine karekiet*. Wel aanwezig, doch minder in aantal en niet zo geregeld voorkomend als de Grote.
- Bosrietzanger*. Geregeld voorkomende broedvogel in slechts enkele paren.
- Rietzanger*. Geregelde broedvogel in slechts weinig paren.
- Graspieper*. Het gehele jaar geregeld te zien, vaak ook in de winter.
- Waterpieper*. Deze als hoogst zeldzame dwaalgast genoteerde soort, komt toch in Wageningen e.o. meer voor dan men zou verwachten. Op 28 maart 1954 werden 4 exemplaren als zodanig gedetermi-

neerd. In 1955 werd gedurende geruime tijd in Wageningen 1 exemplaar gezien, terwijl tijdens de felle koude in februari 1956 1 Waterpieper verbleef bij de monding van de Heelsumse beek in de Rijn. Ook op 24 februari 1957 werd hier een Waterpieper waargenomen.

Witte Kwikstaart. Geregeld waargenomen vanaf maart tot in oktober. Op 2 oktober 1954 30 stuks.

Grote gele kwikstaart. Slechts één winterwaarneming bekend.

Gele kwikstaart. Geregeld voorkomende broedvogel.

Spreeuw. Slaapt hier in groten getale, vooral in de zomer.

Rietgors. Geregelde broedvogel in slechts weinig paren.

Voorts werden nog waargenomen: Aalscholver, Ruigpootbuizerd (vooral in 1955 (februari), Sperwer, Havik, Blauwe kiekendief, Boomvalk, Slechtvalk, Zilvermeeuw, *Holenduif*, *Houtduif* (opmerkelijk grote aantallen, meer dan 300 in januari 1957), Steenuil, *Gierzwaluw*, Groene specht, *Grote bonte specht*, *Zwarte specht* (18-11-1956), *Veldleeuwerik*, *Boerenzwaluw*, *Huiszwaluw*, *Wielewaal*, *Zwarte kraai*, *Bonte kraai*, *Roek*, *Kauw*, *Ekster*, *Vlaamse gaai*, *Koolmees*, *Pimpelmees*,

Glanskopmees, *Matkopmees*, *Staartmees*, *Boomkruiper*, *Winterkoning*, *Grote lijster*, *Kramsvogel*, *Zanglijster*, *Koperwiek*, *Merel*, *Gekraagde roodstaart*, *Roodborst*, *Spotvogel*, *Tuinfluit*, *Grasmus*, *Braamsluiper*, *Fitis*, *Tijftjaf* (late waarneming op 11-12-1955), *Goudhaantje*, *Grauwe vliegenvanger*, *Heggenus*, *Groenling*, *Sijsje*, *Kneu*, *Kruisbek* (28-10-1956 5 overvliegende exemplaren), *Vink*, *Keep*, *Geelgors*, *Huismus*, *Ringmus*. Hiervan worden de cursief gedrukte soorten geregeld of in de broedtijd, of het gehele jaar door gezien; daar de toegang tot het terrein streng verboden is, konden echter geen aantallen broedparen met juistheid worden vastgesteld.

Het totale aantal soorten, dat in het gebied werd waargenomen bedraagt 131. Het zal U uit het voorgaande duidelijk zijn, dat ons plassencomplex, met de Noordberg in het noorden, de Rijn in het zuiden, de monding van de Heelsumse beek in het westen en het uitzicht op kasteel Doorwerth in het oosten, voor vele natuurliefhebbers een verrukkelijk recreatieterrein en een belangrijk waarnemingsgebied betekent, dat naar wij hopen, ondanks alle bedreigingen, gespaard zal blijven.

KOORNAARVISSEN (*Atherina presbyter*) LANGS DE NEDERLANDSE KUST

INGVAR KRISTENSEN.

(Zoölogisch Station, Den Helder)

In de afgelopen jaren brachten de garnalenvissers van Den Helder herhaaldelijk Koornaarvisjes aan. Aanvankelijk hielden wij dit visje voor een zeldzame ver-

schijning aan onze kust, want in de journaals van het Zoölogisch Station, waarin sedert 1930 aantekening wordt gehouden van allerlei zeldzame en minder zeldzame